

TIHANA RUBIĆ

GOSPODARSKE VEZE KRASNARA S KUTEREVCIMA I ŠVIČANIMA

Tihana Rubić
Maksimirska 31
HR 10000 Zagreb

UDK: 39:339.18](497.5 Krasno)
Prethodno priopćenje
Ur.: 2005-12-16

U radu se promatraju dvije značajne gospodarske aktivnosti kao primjer gospodarskih komunikacijskih veza na području Krasna: opskrbljivanje stanovništva Krasna određenim uslugama i proizvodima iz mjesta Švice i Kutereva. Podaci se odnose na razdoblje od dvadesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Nakon toga gospodarska komunikacija, kao segment kontinuirane, *dnevne* potrebe stanovništva Krasna sa stanovnicima dvaju navedenih mjesta – prestaje. Navedena komunikacija odvijala se jednosmjerno: Krasnari su bili kupci, potrošači proizvoda i usluga što su ih nudili Kuterevci i Švičani. Iako je opskrba onim proizvodima kojih u okviru lokalne zajednice nedostaje, značajan segment ne samo svakodnevnog života već i identifikacijskih procesa u komunikaciji s *Drugima* (izlaskom iz vlastite lokalne zajednice), u etnološkoj literaturi ova je tema općenito nedovoljno zastupljena, a na području Krasna i okolice dosad nije bila istraživana.

Uvod

U radu o trgovinskim kretanjima na području općine Krivi Put naglašen je nedostatak relevantne etnološke literature,¹ koja bi obuhvaćala zemljopisno područje senjskog zaleđa i općine Krivi Put, ali i šire područje Like i Primorja,

¹ T. RUBIĆ, 2004, 289-293.

na kojemu je do danas utvrđena prisutnost Bunjevaca.² Opaža se također nedostatak etnološke literature općenito o trgovini, sajmovima, razmjeni dobara na sajmovima i izvan njih, za cijelo područje Hrvatske, u bilo kojemu vremenskom okviru. U istom radu spomenula sam dva najveća etnološka pregledna izdanja: *Hrvatska etnografija* (1998) i *Hrvatska tradicijska kultura* (2001), u okviru kojih su navedene teme tek mjestimično obrađene, najčešće u sklopu *Stočarstva* ili u poglavljima o obrtničkoj proizvodnji, primjerice, *Lončarstva*, bez zasebnog poglavlja o trgovanju, trgovinskim komunikacijama, sajmovima, te načinu pribavljanja i razmjene blaga ili robe kupovinom i prodajom. Nedostaju podaci i o mjestima održavanja seoskih sajмова, o kupoprodajnoj interakciji, dinamici ponude i potražnje, nepisanim i ozakonjenim pravilima kupnje i prodaje, proizvodima, te mijenama kroz 20. stoljeće koje su prodaja i kupovina u okvirima sajмова pretrpjele, primjerice, s pojavom novih sredstava prijevoza, automatizacije u stočarstvu i poljoprivredi, kao i migracije seoskog stanovništva u gradove (naročito od šezdesetih godina 20. stoljeća).

U okviru ovog rada nemoguće je obuhvatiti sva navedena pitanja, a njihovo istraživanje zahtijevalo bi sustavna višegodišnja bavljenja temom sajmovanja i trgovine, razmatranih u okviru višeslojnih ekonomsko-političkih promjena u 20. stoljeću u Hrvatskoj.

Ovim radom ukazuje se na istraživanjem utvrđene dvije značajne linije izvanlokalnog komuniciranja na području Krasna i okolice: gospodarska povezanost Krasnara s 11 kilometara udaljenim Kuterevcima i 24 kilometara udaljenim Švičanima. Utvrdivši kako su Kuterevci i Švičani Krasnarima nudili proizvode i usluge kojih u Krasnu nije bilo, u radu će se gospodarske specifičnosti razmotriti kao označitelji lokalne identifikacije među stanovnicima triju mjesta.

Terensko istraživanje provedeno je u dva navrata u Krasnu, u zaselcima: Vukelići, Anići, Devčići i Dujmišići, u travnju i listopadu 2004. godine. Prilikom istraživanja u listopadu u istraživanje su uključeni i lokaliteti Švica i Kuterevo, jer su se kazivači u Krasnu vrlo često sami osvrtnali na spomenuta dva lokaliteta, opisujući ih kao obližnja mjesta s kojima se komuniciralo za potrebe pribavljanja specifičnih usluga i roba.

Prethodna istraživanja sajmovanja i trgovine provedena su na području općine Krivi Put, u svibnju 2004. godine.³ Tom je prilikom utvrđeno kako je na

² Milana Černelić, voditeljica projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* također ukazuje na dosadašnju općenitu etnološku neistraženost područja koje nastanjuju primorski Bunjevci. M. ČERNELIĆ, 2003, 409.

³ T. RUBIĆ, 2004, 287-324

navedenom području trgovina u okviru sajmovia (Brinje, Otočac) i izvan njih (primjerice, na relaciji Krivi Put – grad Senj) predstavljala značajan segment svakodnevnog življenja u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata do, najkasnije, sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Istraživanje ove teme stoga je nastavljeno i na području Krasna. U rad su uključena kazivanja (kazivača s područja općine Krivi Put, Krasna, Kutereva i Švice) o gospodarskim aktivnostima u mjestima Kuterevo i Švica nedaleko od Krasna. Sa stanovništvom tih dvaju lokaliteta Krasnari su, kupujući i koristeći njihove specifične proizvode i usluge, tijekom 20. stoljeća (do sedamdesetih godina) intenzivno gospodarski komunicirali.⁴

Gospodarske veze izvan sajmovia (primjer Kutereva i Švice)

Gospodarske veze područja Krivog Puta i Krasna teško je pregledno zemljopisno razgraničiti. Riječ je o komunikacijskim putovima do sajmovia i između mjesta međusobno, koji su, u navedenom vremenskom okviru, činili gustu trgovinsko-gospodarsku komunikacijsku mrežu na području Krivog Puta i Krasna, kao i bliže i dalje okolice.⁵ Gravitiranje stanovništva prema najbližim sajmišnim mjestima također se poklapa: stanovništvo Krivog Puta, kao i stanovništvo Krasna, jednako je gravitiralo prema dvama sajmovima: u Otočcu i Gospiću, a nešto manjem (za kupnju većih vučnih konja) u Karlovcu. Razlika između dvaju područja jest gravitacija stanovništva Krivog Puta prema sajmu u Brinju, kamo kazivači u Krasnu, zbog velike udaljenosti, nisu odlazili. Isto tako, značajno je spomenuti blizinu krivoputskog područja sa gradom Senjom, u kojemu su, primjerice, svoje proizvode prodavali: mljekarice, prodavači ugljena, drva i leda s područja Krivog Puta.⁶

Trgovinsko-gospodarske aktivnosti koje su, na području Krasna i okolice, činile gustu mrežu kretanja i komuniciranja bile su vezane za prodaju i kupovinu blaga na sajmovima (Otočac, Gospić), izvlačenje trupaca iz šume *samaricama* (malih konja sa *samarima* za prenošenje drva), gonjenje drva u Sv. Juraj, gonjenje blaga s područja Krivog Puta do Rijeke i sl. Između ostalog, komunikacija se, zbog potrebe mljevenja žita, odvijala i s lokalitetima koja su imala mlinove (Švica, Brlog, Sinac) te, zbog potrebe za *drvenarijom* (drvenim posuđem i stolicama), i s obližnjim Kuterevom.

⁴ Razlozi prestanka intenzivnije komunikacije na navedenim relacijama objašnjeni su u poglavljima *Mlinovi u Švici* i *Drvenarija iz Kutereva* ovog rada.

⁵ Vidi dalje u tekstu.

⁶ T. RUBIĆ, 2004, 287-324.

Posao s drvima i blagom smatrao se *muškim* poslom pa su te poslove obavljali muškarci. Svi kazivači u Krivom Putu i Krasnu naglašavaju težak fizički rad kao osnovnu karakteristiku navedenih poslova, koji su se obavljali individualno [primjerice, gonjenje i prodaja drva iz područja Krivog Puta (Alan) u Senj], ili su te poslove, na području Krasna, obavljali plaćeni radnici za potrebe šumarije.⁷

U jednom od istraživanja na području općine Krivi Put, u selu Francikovac (u srpnju 2005.), Marijeta Rajković, istražujući *Gospodarstvo i migracije na području općine Krivi Put*,⁸ zabilježila je odgovor na postavljeno pitanje dvojici kazivača:⁹ Od čega su ljudi živjeli?. Kazivači su odgovorili: *Manje-više prije su ljudi gonili blago sa sajmova za Rijeku. Iz Otočca, Udbine, Gospića, Perušića, Vrhovine, tu je bilo čet'ri do pet ljudi koji se otim bavilo. Trgovci su išli kupovat, a oni su pješice gonili blago, a onda su opet trgovci u Rijeci prodavali. Put je bi'a Brlog, Vratnik, Francikovac, Vrataruša, Bribir i Rijeka, to sve tako do 1950. godina su gonili, onda su poslje došli kamioni*¹⁰. Na to kazivanje drugi prisutni kazivač¹¹ postavlja pitanje prvom: *Koji su bili najpoznatiji goniči?*, a prvi mu odgovara: *Šojat Marko Ninac, Šojat Mile Baraba, Prpić Mile Savić, Prpić Marko Savić-Malina. Taj je mješovito i kupova i gonja i šverca, sve su to manje više ljudi radili. Kušmiti su (na sajmovima) oni koji sastrane navijaju 'ko će koju cijenu postić', kupac i prodavač su glavni, a ovi par okolo budi pa navijaj svako za svoga.*

Navedena kazivanja značajno je spomenuti s obzirom na zemljopisnu blizinu dvaju područja (Krivog Puta i Krasna), kao i sličnost gospodarskih aktivnosti tih područja. Na području Krivog Puta i Krasna gonjenje ili trgovina blagom nekima je bila primarna gospodarska djelatnost, na što ukazuju spomenuta kazivanja, konkretni podaci o imenima lokaliteta i goniča te sama dinamika razgovora (kazivači razgovaraju međusobno). Blago se koristilo za mliječne proizvode ili vuču, prodavalo se za meso, a novac dobiven obavljanjem poslova s blagom bio je,¹² za neke od obitelji, glavni izvor prihoda.¹³

⁷ Šumarija u Krasnu osnovana je 1865. godine.

⁸ Marijeta Rajković ispitivala je tom prilikom potisne faktore iseljavanja stanovništva iz područja općine Krivi Put. Zahvaljujem joj na proslijeđenom podatku.

⁹ Milan Colaš, rođen 1937.g. u Francikovcu, Marija Prpić Nikolićina, Mladen Prpić Brada iz Senja

¹⁰ Milan Colaš, rođen 1937.g. u Francikovcu,

¹¹ Mladen Prpić Brada iz Senja.

¹² Primjerice, izvlačenje trupaca i gonjenje drva iz Alana na Krivom Putu u grad Senj. Vidi: T. RUBIĆ, 2004, 308-310.

¹³ Kazivači iz različitih sela s područja Krivog Puta istaknuli su kako se međusobno i razlikuju po tome jesu li se mještani tamo bavili konjima (*konjari*) ili volovima (*volari*) te tim

No, životinje su se mogle kupiti ili prodati isključivo na mjestima kakvi su bili sajmovi.¹⁴ Stoga su sajmovi i trgovina predstavljali važan dio života na području općine Krivi Put, Krasna i okolice. Svi kazivači navode sjećanja na odlaske na sajam kao djeca, s roditeljima, a neki kazivači u Krasnu i danas jedanput tjedno ili jedanput u dva tjedna nabavljaju proizvode na sajmu u Otočcu.¹⁵

Područje općine Krivi Put gravitiralo je sajmovima u Brinju, Otočcu, Gospiću i Karlovcu. S područja Krasna i okolice stanovništvo je na sajmove odlazilo prvenstveno u Otočac (koji je bio najbliži), zatim u Gospić i Karlovac. Svi kazivači iz Krasna rekli su kako u Brinje nisu odlazili, zbog velike zemljopisne udaljenosti.¹⁶

Osim na sajmovima, u kojima se za područje Krivog Puta i Krasna odvijala većina kupovine i prodaje blaga i prehrambenih proizvoda, neke su specifične proizvode i usluge nudila određena mjesta. Primjerice, Krasnari su žito mogli samljeti na mlinovima u Švici, a drvene proizvode (potrebne u domaćinstvu) mogli su kupiti od Kuterevaca. Kuterevska *drvenarija* mogla se pronaći i na sajmovima u Brinju i Otočcu. Međutim zbog blizine Krasna i Kutereva, Kuterevci su tjedno obilazili sela na području Krasna, kolima ili pješice (s drvenim stoličicama svezanim na leđima), pa su Krasnari kupovali proizvode pretežno u svom selu, od putujućih Kuterevaca.

Unutar općine Krivi Put pojedina su mjesta, zbog zemljopisne udaljenosti, gravitirala različitim lokalitetima gdje se moglo samljeti žito. Pored lokaliteta Kompolje,¹⁷ Brlog i Sinac, kazivači u općini Krivi Put, naveli su i

nazivima sebe i jedni druge lokalno i kulturno razgraničavaju (smatrajući kako je životinja koja se držala u vlastitom selu *bolja* za rad od one druge). Vidi o tome više: D. BIRT, 2004, 159-188; T. RUBIĆ, 2004, 308-310. Na području Krasna neki su se ljudi bavili konjima, drugi volovima, kojima su se vukla drva, primjerice, do Sv. Jurja.

¹⁴ Iznimku predstavljaju slučajevi kada bi se mještani, pretežito muškarci iz dviju susjednih obitelji, *između sebe* dogovorili da se proda, odnosno kupi životinja; isključiva orijentiranost prodaje krava, ovaca, janjadi smanjuje se u još jednom slučaju – kada, paralelno, nakon Drugog svjetskog rata do sedamdesetih godina, osim sajmovi, na području okolice Krivog Puta i u Krasnu (Vratnik i Podbilo na području Krivog Puta, te Polje u Krasnu) postoje zadružne otkupne stanice (otkupne stanice Poljoprivrednih zadruga) koje su otkupljivale blago i mlijeko od lokalnog stanovništva.

¹⁵ Primjerice, Marko Miškulin *Manjan*, i danas na sajmu u Otočcu kupuje janjad i svinje, za potrebe svoje gostionice "Manjan" u Krasnu.

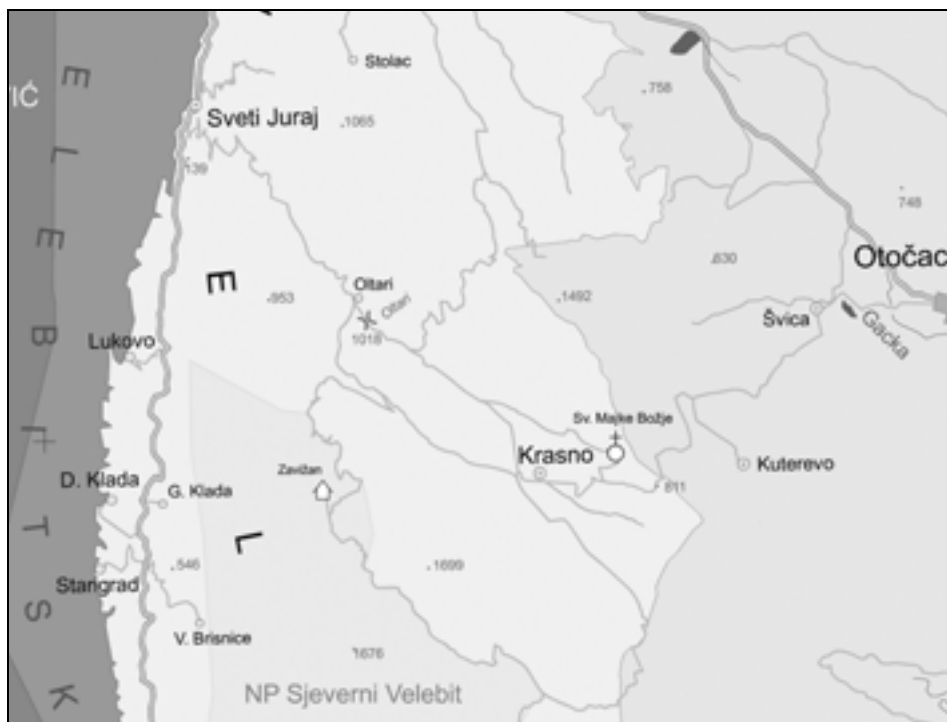
¹⁶ Samo je jedan kazivač – Ivan Tomaić *Šoša* – spomenuo da je tek jednom u životu bio u Brinju na sajmu, i to po službenoj dužnosti, kao radnik u šumariji.

¹⁷ Prema podacima iz Grčevićeve monografije Kompolje, u Kompolju su bile tri mlinice za mljevenje žita. Grčević navodi i prezimena mlinara koji su na mlinicama radili. Također navodi da su Kompoljičani "imali 5 mlinica na lijevoj panozi Gacke u Gornjoj Švici (na slapovima u

mlinove u Švici. Na području Krasna svi su kazivači naveli Švicu kao mjesto kamo se prvenstveno nosilo samljeti žito.

Krasnarima je Švica na putu u Otočac te su prilikom odlaska na sajam u Otočac koristili usluge mljevenja žita na mlinovima u Švici, gdje bi žito ostavili, kupili potrebne proizvode u Otočcu (blago, kukuruz) i po povratku kroz Švicu uzeli samljevono žito.

Kazivač Ivan Tomaić *Šoša Kovač* iz Krasna prisjeća se vlastita iskustva odlaženja na sajam u Otočac i na mlinove u Švicu: *Mi smo Krasnari išli usput i u sajam, ostavi mlin, u mlin u Švici žito da se melje dok se ja vratim iz Otočca i iz Otočca pokupim brašno.* Marija Jerković iz Švice to je potvrdila riječima: *U Otočcu kupi na sajmu što treba, a k meni dovozi ki bi bil za usput za Krasno, Kuterevo.*

Karta 1. Krasno s putevima do Švice i Kutereva. Karta je preuzeta s aktualne službene web stranice Grada Senja http://www.senj.hr/Karta_GS.htm, crtao Csaba Pinter.

Veliko Švičko jezero)". Nadalje, Grčević navodi da vlasnici triju mlinova iz Kompolja i žive u Švici. J. GRČEVIĆ, 2000, 172.

Na priloženoj karti vide se ucrtani glavni putovi iz Krasna prema Kuterevu i Švici. Prečica kojom se pješalo od Krasna do Kutereva, uskim putovima kojima bi se presijecalo velike zavoje, na karti nije ucrtana. Svi kazivači navode kako se nakon Drugog svjetskog rata odlazilo na sajmove pretežno kolima (glavnim putovima), ali da su se uvelike koristile i prečace, kojima se pješalo u Kuterevo, Švicu, ili čak Otočac. Zora Vukelić iz Krasna, prema sjećanjima na kazivanja svoga oca, navodi kako je postojao prečac i iz Švice na Orovac, ali se pita: *Zašto su oni izbjegavali tamo Poljice, ne znam, navodno je par kilometara bilo bliže. Meni ne izgleda puno bliže, ali možda su postojali drugi razlozi kad se taj put koristio, možda se i tamo moglo kupit nešto, kakve šljive, jabuke. Kod tih ljudi. Uglavnom su to bila poznanstva. Idem u selo kod onoga moga prijatelja. Ja se sjećam tate moga kad je govorio: Idem u Goričan kod Dušana nekakvoga, pokojnoga, on ima dobar kukuruz, dobre šljive i tako. Sve je to bilo na putu.*

Komunikacija se odvijala jednosmjerno: Krasnari su namirivali potrebu za drvenim proizvodima (*drvenarijom*) od Kuterevaca, a potrebu za mljevenjem žita (ječmenog, zobnog ili pšeničnog zrnja) - na mlinovima u Švici. Korištenje proizvoda i usluga su bili jednosmjerni zato što prehrambeni proizvodi iz uzgoja u Krasnu nisu bili dostatni za prodaju u druga mjesta ili na sajmovima. Za vrijeme Drugog svjetskog rata trgovina, kao gospodarska aktivnost, općenito slabi, te se prehrambene sirovine i namirnice, u nedostatku novaca, nabavljaju prvenstveno razmjenom, o čemu svjedoči većina kazivača.

Razmjenjivalo se i nakon Drugog svjetskog rata, primjerice, s Kuterevcima, o čemu svjedoči kazivačica Jerković iz Švice: *Da, mi smo znali pošto je žito, on je zna pošto je njegova stoličica i tako se to razmjenjivalo, ali puno rjeđe nego što je to bilo za vrijeme Drugog svjetskog rata.*

U Krasnu se, prema sjećanjima kazivača na priče roditelja o vremenu prije Drugog svjetskog rata, uzgajalo tek isključivo nekoliko proizvoda: krumpir, kupus, zob, ječam i pšenica. Prema vlastitim sjećanjima kazivača, nakon Drugog svjetskog rata pa do danas, vrste namirnica iz uzgoja ostale su iste, a količina uzgojenog namiruje potrebe jednog domaćinstva.¹⁸ Neki kazivači navode kako je to zbog pretežno vlažnih i nestabilnih klimatskih

¹⁸ Jozo Grgić iz Krasna: *E pa to se malo prodavalo, jeste, al' to je svak im'o svoje krave. Možda je tko iš'o nešto malo dalje svoje prodat, al' malo se odavle nosilo kud prodavat; Marija Devčić iz Krasna: Ljudi..., hrane i ono što hrane za sebe i onda oni to imaju za sebe, ali iz toga nemade neki veliki dinar, jer i nisu toliko imućni da bi puno toga imali, pa da bi se dalje bavili. Ako neko između sebe pa onda ja vama ili vi nekome drugome, ovako koje jaje ili koji sir, i tako je to ranije išlo.*

uvjeta, *kad je maglovito, odnosno, kad je kiša pa je slabo.*¹⁹ Kazivačica iz Krasna nedostatak proizvoda za prodaju opisuje riječima: *Ono što hrane imaju za sebe i onda oni to imaju za sebe, ali iz toga nemade neki veliki dinar, jer i nisu toliko imućni da bi puno toga imali ljudi ovde, pa da bi se dalje bavili. Ako neko između sebe nešto pa onda ja vama ili vi nekome drugome, koje jaje ili koji sir, ali to je sve.*²⁰

Mlinovi u Švici

U Švici su postojali mlinovi koje je pokretala voda (*vodeni mlinovi, vodene mlinice*) rijeke Gacke do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Planirana gradnja hidrocentrale u Sv. Jurju postaje konačna šezdesetih godina 20. stoljeća,²¹ te se *mlinovi* postupno prestaju održavati i postaju trošni, a onda su potpuno prestali s radom krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Razgovor u Švici vodila sam s jednom kazivačicom, gospođom Jerković iz Švice, mlinaricom, koja je pomagala mužu u mljevenju žita. Mlin na kojemu je radila Marija Jerković sagrađen je, prema njezinim kazivanjima, 1931. godine.²² Prethodno je mlin bio u vlasništvu svekrve, koja je umrla 1970. godine i, prema sjećanjima kazivačice, mlin je tada još uvijek radio. Obitelj Jerković iz Švice imala je pet mlinova, odnosno, pet mlinskih kamena. Rad u mlinu, prema kazivanju Marije Jerković, bio je težak, ali cijenjen posao. Posao u mlinu smatran je prvenstveno muškim poslom, no, kazivanjem je utvrđeno kako je na Gackoj bilo oko stotinu mlinova te da je po nekoliko mlinova držala jedna obitelj,²³ čiji su članovi bili jednako uključeni u mljevenje žita. Kazivačica Jerković opisuje: *I ja sam mlila ka i muško, evo*

¹⁹ Jozo Grgić iz Krasna; Ive Samardžija Mačak iz Krasna

²⁰ Prema riječima kazivačice Marije Devčić, rođ. Vukelić, iz Dujmišića.

²¹ Ive Samardžija Mačak iz Krasna: *Mlinovi su bili gore u Švici. Kad se okrenulo, hidrocentrala tamo iza Senja kad se napravila u Senju, onda je voda okrenuta. Gacka je okrenuta i... Pa to je bilo, Jozo, nije to davno bilo, bogati. Jozo Grgić iz Krasna: '68, '69. tako negdje. Ive Samardžija Mačak iz Krasna: E, tako negdje, da, onda su okrenuli. Sad je tunel probijen i nije to više radilo. Jer je Liku spojilo, sve ide na centralu tamo. Rijeka je Gacka, ona se salivala u Švici i ponirala je u Švici.*

²² Marija Jerković iz Švice: *To je onda kad je bilo sve jezero potopilo, kad je preko mlinova, preko mlinica išla lađa, a voda je došla dovle visoko (pokazuje preko koljena); Mačak iz Krasna: Onda su postojali neki žrvnji, to se tako zvalo, to se na ruke mlilo, za mužu ovako skuvat palentu i tako, to je bija taj mali mlinić, to je ima Ive Dalmat i Drago Šika.*

²³ Grčevićev kazivač Jandre Kranjčević iz Kopolja, vlasnik dviju mlinica u Gornjoj Švici, sredinom 20. stoljeća je rekao kako je "na lijevoj panozi Gacke mnogo jača voda zbog slapova" nego u Kopolju i Brlogu, J. GRČEVIĆ, 2000, 176. Moguće je da je i to jedan od razloga što kazivači u Krasnu navode Švicu kao najposjećenije mjesto gdje se mljelo žito.

meni i sada su ruke pune od onoga. Mužu pomagala, onda on sjedi na donji mlin, a ja na gornjem. Na mlin se nosilo samljeti pšenično, zobeno, kukuruzno i ječmeno zrnje. Vodeni mlinovi mljeli su sporo, prema kazivanju svih kazivača u Krivom Putu i Krasnu. No, kazivači ističu kvalitetu samljevenog žita, pa iako su vodeni mlinovi bili sporiji, kvaliteta samljevenog žita bila je bolja. Kazivači to uspoređuju s novijim mlinovima na struju.²⁴ Kazivačica Jerković opisuje proces čekanja da žito bude samljeveno: *Kad bi došli ljudi, čekali bi cijeli dan. Naš mlin, naši mlini, ča su bili naši, oni su bili mala razlika od struje, imali su visoki tlak, pa je voda išla, pa je brzo okretala, ali većinom je bo'me bilo koji su sporo, sporo mljeli. Kako je koji mlin di smješten i to je trebalo držati u redu, a moj je muž, on niš nije radio nego mline, nego na mline pazil. Nije bilo prije kak i sada..., na motor ili na struju, ili šta ti ja znam. To je bilo samo voda.*

Zanimljiva su kazivanja Marije Jerković iz Švice o tome kako je za kvalitetno mljevenje žita trebala vještina, te da su na temelju kvalitete samljevenog žita imali i svoje stalne mušterije. Kazivačica je navela kako su u Švici postojale obitelji koje su imale mlinove u kojima je mljevenje žita bio glavni izvor prihoda. Kako bi zadržale mušterije i održale svoje mlinove a i stvarali međusobni odnos povjerenja, te su obitelji nudile prenoćišta, obroke i kvalitetu samljevenog žita. Primjerice, kazivačica Jerković za svoje mlinove ističe: *A bilo je ovde mlina, aaa, kol'ko se sjećam, više preko stotinu mlinova, to su sve se danas porušile te kuće i mlinice, a ova je naša bila kao nova i napravna i dobra, jer smo mi to održavali.*

Ostatak od zrnja, koji se dobivao pri mljevenju, nazivao se *slak* ili *pliva*.²⁵ Taj se dio, odvojen od brašna, koristio za hranu za svinje. Kazivačica Jerković se prisjeća kako je kuhala mješavinu: *Pomišaju brašna u to, u plivu i kuhaju sa travom, krumpirom.*

Za samljeveno žito mlinari su uzimali tzv. *ušur*, ili *vagan žita*.²⁶ Time se mlinaru, umjesto novcem, plaćalo za obavljen posao.

²⁴ Mlinove na struju spomenuli su kazivači: Ive Samardžija *Mačak* i Joso Grgić u Krasnu, no u kazivanjima nije preciziran vremenski okvir postojanja vodenih, a zatim i mlinova na struju, što bi trebalo detaljnije ispitati i vremenski precizirati.

²⁵ Marija Jerković iz Švice: *Onda je jedan uvijek mljel kukuruz, slak ili plivu. Onda dođu ljudi sa žitom i dobi po dvi velike vrećetine toga slaka, to se zvao slak ili pliva. Onda ljudi gure, to se moralo gurat, to nije išlo samo, žito je lako mlit.*

²⁶ Milan Malčić iz Kutereva; Marko Miškulin *Manjan* iz Krasna; Jozo Grgić iz Krasna; Marija Jerković iz Švice: *Ušur, to vam je, mi smo znali po vaganima. Onda bi mi, kad je vagan, to su tri mjere, onda to uzmi. To se tako znalo, to smo znali mi. E, to je vagan - tri mjere. To je šestdeset litara. Moglo se bilo čet'ri, pet mjera isuti, su bili veliki koševi.*

Sl. 1. Pogled na Švicu i dolinu gdje je po preusmjerenju toka rijeke Gacke nastalo umjetno Švičko jezero, snimila Marijeta Rajković, travanj 2005.

U monografiji *Kompolje* (2000), u napomeni, J. Grčević navodi podatak o prečici koja se koristila na putu do Švice iz Kompolja. To je zanimljiv, konkretan podatak o korištenju prečaca, putova izvan glavnih cesta, radi skraćivanja puta: "Stari Grčevići iz zaselka Pod Krajem u Kompolju do svoje mlinice u Švici imali su cestom punih 8 kilometara. Zato su oni taj put skraćivali preko bjeljevinskih strana i ispod brda Osovlja i Švrakinog vrva na 5 kilometara. Put s kojim su išli zvao se malinarski put."²⁷

J. Grčević navodi i zanimljiv podatak o različitoj etničkoj/vjerskoj pripadnosti stanovništva Švice, zabilježenoj sredinom 20. stoljeća, odnosno, da "(...) od 30-ak mlinica polovina pripada pravoslavnim žiteljima (na desnoj obali slapova), koji su podrijetlom iz Dabra, Škara, Zalužnice i Ponora kraj Švice (na lijevoj obali slapova u Švici mlinice su katoličkih žitelja)".²⁸ Na temelju ovog

²⁷ J.GRČEVIĆ, 2000, 176.

²⁸ J.GRČEVIĆ, 2000, 176.

podatka doznajemo o etničkoj/vjerskoj pripadnosti vlasnika mlinova u Švici, ali i o broju mlinova koji je u Švici zabilježen 1950. godine za Grčevićeva tromjesečnog terenskog istraživanja.

Žito su na mlinove u Švicu nosili stanovnici iz mjesta Vrhovine, Gospić, Brinje, Krasno, iz Primorja²⁹ i iz Bosne.

Gradnjom hidrocentrale u Sv. Jurju preusmjeren je tok rijeke Gacke (početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća).³⁰ Tada mlinovi u Švici gube vodu kao pokretačku snagu i postupno se prestaju koristiti.

Drvenarija iz Kutereva

Kuterevci su izrađivali i prodavali različite drvene proizvode: stolice³¹, stolčice³², *žbanjice* za vodu³³, *burila*³⁴, bačve³⁵, *kable*, *škaf*³⁶ (za pranje rublja), *lagve*³⁷, *kace* za zelje³⁸, razna kosišta³⁹, *stapovi* za *mest* mlijeko⁴⁰, a neki od kazivača s područja općine Krivi Put i Krasna spominju kako su Kuterevci također izrađivali pletene *korbače*⁴¹, *kandžiluke*⁴² (bičeve koje su koristili *trajbari*) te košare⁴³. Izrađivali su veće tamburice *dangubice*, instrument sa četiri žice⁴⁴, ali i manje tamburice - igračke za djecu⁴⁵.

²⁹ Jozo Grgić iz Krasna.

³⁰ Jozo Grgić iz Krasna, Zora Vukelić iz Krasna, Ivan Tomaić *Šoša Kovač* iz Šošića.

³¹ Ivan Butković *Gara* iz Alana.

³² Milan Tomljanović *Periša* iz Zamalića.

³³ Ivan Butković *Gara* iz Alana, Milan Tomljanović *Periša* iz Zamalića, Marija Prpić *Nikoličina* iz Francikovca.

³⁴ Ivan Butković *Gara*, Milan Krmpotić *Žutija*, Marija Prpić *Nikoličina*: *Bilo je malih od 16 litara, sad 20, 30, kako je već tko uzimao.*

³⁵ Rudolf Prpić *Švorac*; Jadranka Jerković iz Švice: *Oni (Kuterevci) ne zovu bačve, za njih su bačve drugo što za nas. U njih su kace ono u što se stavlja, šta ja znam, zelje i to, a bačve su nešto drugo, bačve su za vino.(...) Za nas (Švica) su bačve što se meče kupus kiseli; Šoša Kovač iz Šošića, Krasno: A recimo...ja sam kupio bačvu za zelje kiselit, '50-e,'70-e.*

³⁶ Marija Prpić *Nikoličina* iz Francikovca.

³⁷ Milan Krmpotić *Žutija*.

³⁸ Ivan Butković *Gara* iz Alana, Milan Krmpotić *Žutija*.

³⁹ Ivan Butković *Gara* iz Alana.

⁴⁰ Marija Prpić *Nikoličina* iz Francikovca.

⁴¹ Ivan Butković *Gara* iz Alana.

⁴² Branko Tomljanović *Ropeta* iz Krivog Puta.

⁴³ Eleonora Prpić *Hela* iz Veljuna.

⁴⁴ Rudolf Prpić *Švorac* iz Senja; Milan Tomljanović *Periša*, Marija Prpić *Nikoličina* iz Francikovca, Antun Prpić *Matin* iz G. Veljuna.

⁴⁵ Ivan Butković *Gara* iz Alana, Milan Tomljanović *Periša* iz Zamalića, Marija Prpić *Nikoličina* iz Francikovca: *To su za odrasle bile, znali su to, znali su pojedini dobro i napraviti, a bilo je i onih malih tamburica koje su si djeca svirala. Nisu svirali note, nego napamet.*

Drvenariju su Kuterevci vozili i prodavali na kolima,⁴⁶ ali su do obližnjeg Krasna odlazili i pješice, obilazeći sela sa drvenim stoličicama na leđima.⁴⁷ Kazivačica Mara Krmpotić *Brnde* iz Veljuna u Krivom Putu je navela podatak kako su se ljudi znali dogovoriti da jedan čovjek iz sela naruči na sajmovima proizvode od Kutarevaca za više ljudi iz svoga mjesta. Primjerice, u Veljun su proizvodi donošeni po narudžbi: *tko je naručio bačvice, kablice male, stoličice, stapove za mliko, kad koji čovjek ide tamo* (Kuterevo i sajam u Otočcu) *iz našeg sela* (Veljun u Krivom Putu). Marija Devčić iz Krasna je opisala: *Odete kod čovjeka koji radi, zamolite ga, on vam to napravi i kako se s njime dogovorite, da on donese ili ćete vi po to doć.*

U Kuterevu sam razgovarala s kazivačem Milanom Malčićem, izrađivačem i prodavačem *drvenarije*. Obitelj kazivača Milana Malčića iz Kutereva bavila se izradom bačava za vino, koje Milan i danas, iako djelomično i u manjoj mjeri, izrađuje za prodaju u Dalmaciji. Tu je vještinu, kako reče, naučio od svoga oca. Spominje i podatak da su se stanovnici određenih dijelova Kutereva bavili izradom određenih drvenih proizvoda.

Stariji su Kuterevci prenosili znanje i vještinu na mlađe muške članove obitelji, koji bi im pomagali u poslu, a s vremenom bi obiteljski posao preuzeli i naslijedili.

Drvene predmete Milan Malčić izrađuje u radionici svoje kuće u Kuterevu, (tu i danas živi), u blizini osnovne škole u Kuterevu, gdje je stalno zaposlen kao podvornik u školi. Vještinu izrade drvenih predmeta naučio je od pokojnog oca.

Kuterevci su među stanovništvom općine Krivi Put i Krasna bili poznati izrađivači i prodavači drvenih predmeta, *drvenarije*. Svoje su proizvode prodavali na sajmovima u Gospiću, Brinju, Otočcu i Udbini, po selima

⁴⁶ Mara Krmpotić *Brndina* iz Veljuna jedina je spomenula žene – Kutarevke kako su nosile na prodaju svoje drvene proizvode (*To su ONE nosile prodavat - Kutarevke*) te bi trebalo budućim istraživanjima provjeriti podatak o tomu u kojoj mjeri su i u kojim prilikama žene sudjelovale u izradi i/ili prodaji drvenih i/ili pletenih proizvoda iz Kutareva.

⁴⁷ Zora Vukelić iz Krasna: *Kutarevci su uglavnom svoje proizvode na leđima nosili po selu. Stolicice, tamburice te razne bačvice, ali su, 'ko je bio zainteresiran za veću količinu, najbolje stojeći ljudi, Kuterevci, išli su isto ovako kolima. Ali oni su sve to prodavali i na sajmu; Jozo Grgić iz Krasna: Kutarevci su bili na sajmovima, ali i po selima. Jesu, to sa stolicama, onim manjim još stolicama, to su oni sami nosili na sebi, nisu natovarivali na kola, nego najviše na sebi. Dok su išli dalje, onda jesu s kolima; Marija Devčić iz Krasna: Da, po nekoj'ko njih, tako su ih svezali na leđima i onda su išli po selima i onda ko će kupit te stolicice; Ivan Tomaić Šoša Kovač iz Krasna: Ovdje, to je blizu, to donese i ovi 'ko nema konje, ni volove, ni ništa. Na leđima, zaprti pa nosi. Da, ide od kuće do kuće.*

krivoputskog područja⁴⁸ i u gradu Senju (na Malim vratima), kako pojašnjava Milan Tomljanović *Periša* iz Krivog Puta. U Senju je na tom mjestu bila štala u kojoj su se mogli privezati konji: *Toga je on puno mogao na kolima vozit, samo bi izložio robu i ljudi su u prolazu šetali i ne'ko je kupio il' nije. Tamo je bila konjušnica i štala i štaler pa nisi nikakvog posla s konjima imao, samo izruči čovjeku u štali i onda je on sijeno iz kola nosio i pojjio konje.* Prodavalo se i u Krasnu i okolici, zatim Švici, Kosinju⁴⁹, Ličkom Lešću, u Primorju⁵⁰, Slavoniji pa čak i u Dalmaciji⁵¹: Split, Zadar, Biograd, Makarska i Dubrovnik⁵². Komunikacija Kuterevaca sa stanovništvom općine Krivi Put zabilježena je od kazivača iz Veljuna, Francikovca, Krivog Puta i Podbila. S obzirom na udaljenost od tridesetak kilometara između Kutereva i općine Krivi Put, Kuterevci su na taj teritorij drvenariju dopremali kolima ili manjim konjima. Stanovnici Krivog Puta drvenariju su također mogli kupiti i na sajmovima u Brinju i Otočcu (na *krušnoj* placi)⁵³.

Prema kazivanju Ivana Butkovića *Gara* iz Alana, proizvodnjom i prodajom drvenih stolica bavio se tek jedan dio Kutarevaca: ... *dio Kutareva, gore prema Pazarištu.* Pri istraživanju u Kuterevu (u travnju 2005. godine),

⁴⁸ Da su Kuterevci obilazili sela spomenuli su kazivači: Milan Krmpotić *Žutija*: *Nisu imali što kupiti po selima, samo su to tako prodavali*; Ivan Butković *Gara* iz Alana: *Išao je od sela do sela, imao je konjiće, ja se sjećam*; Milan Tomljanović *Periša*: *Onda stane na selo i viče, tko će kupit, i ljudi izađu pa kupe, stolicu, il' dijete uvati: Tata, kupi mi tamburicu!*; Marija Prpić *Nikolčina* iz Francikovca: *Kuterevci su prvo dok nije bilo auta sa svojim konjićim il nešto napravi ono posuđa i vozili po selima. Već se znalo da voze i idu i djece je uvijek bilo pa idu sami*; Mara Krmpotić *Brndina* iz Veljuna: *To su nosili prije po selima one kable, one lipe kačice i bačvice za zelje, to se sve delalo tamo.*

⁴⁹ Zora Vukelić iz Krasna: *Kutarevci su dolazili u Krasno i Kosinj. Onda su od nas odlazili u Kosinj i Kutarevo, u Ličko Lešće.*

⁵⁰ Milan Malčić iz Kutereva, Marija Devčić iz Krasna, Milan Tomljanović *Periša* iz Krivog Puta: *U Senju bi bili dva-tri dana i otiđe dalje u Novi, u Crikvenicu. Oni su znali u Senj od Krivog Puta i Kutareva pa tamo do Novog i Bribira. Kad bi se natrag vraćali, ne bi se vraćali preko Alana, nego preko Butković Dolca.* Marija Devčić iz Krasna: *Ja mislim da vole gradove di ima vina, di su..., Krk na primjer. Samo znam da dalje, za Dalmaciju redom su išli, jer to tuda kod nas manje treba bačava, kod nas nema..*

⁵¹ Jozo Grgić iz Krasna: *Jesu, vozili su po Slavoniji, oni su i za Dalmaciju i Slavoniju prodavali one bačve, one velike bačve za vino. Dvisto litara. Oni su vozili i za otoke te bačve za vina i to. Vozili su i po Slavoniji ti Kutarevci i prodavali.*

⁵² Milan Malčić iz Kutereva.

⁵³ Ante Prpić *Rus* iz Rusine Drage, Antun Prpić *Matin* iz G. Veljuna; Rudolf Prpić *Švorac* iz Podbila; Milan Tomljanović *Periša* iz Zamalića: *Oni su isto bili na sajmovima, al' ne na stočnim sajmovima, nego ovako u gradu negdje, to je obično na kolima znalo bit, samo skine par komada stolica, bačava...;* Eleonora Prpić *Hela*: (za Brinje) *Ne bi prodavali gore kod blaga, na stočnom sajmu, nego dole, di su namirnice bile, na mostu. Nije bilo štandova, nije bilo ničega, raspi ono svoje, sirotinja. Ne znam dal je netko imao određeno mjesto svoje, kako je tko došao.*

kazivač Milan Malčić iz Kutereva potvrdio je navedeni podatak rekavši: *Kod nas su majstori: što su bili bačvari, su bili bačvari. I oni su samo bačve pravili, a koji su bili stolice, to su baš samo stolice pravili. Tako ovaj dio dole kod Šepaca (prezime: Šepac, više obitelji u Kuterevu), oni samo rade stolice, a ovaj krug, kod crkve, mi smo samo bačve. Tamburice su dole na kraj Kutereva, tu je pokojni jedan Šporčić umro (prezime: Šporčić, više obitelji u Kuterevu), ali ga je naslijedio njegov sin, koji sad ima 70 i nešto godina, a njega je opet nasljeđiva Mirko koji ima sad 30, 40 godina, Šporčić.*

Kuterevci i danas svoju drvenariju prodaju na sajmovima u Otočcu i Brinju⁵⁴ te na zborovima u ljeti⁵⁵ Krasnu, kao i na dan Gospe Snježne od Krasna⁵⁶. No, prodaja je danas pretežno ipak orijentirana prema Dalmaciji kamo odlaze prodavati drvene bačve za vino. Za bliža okolna područja, primjerice Krasno, i danas se izrađuju i prodaju drvene stolice. Ostala drvenarija izrađuje se kao suvenir, jer je nekadašnja potreba za korištenjem drvenog posuđa u kućanstvu nakon sedamdesetih godina 20. st. nestala (danas se na *placi* u Otočcu može pronaći metalnog i plastičnog posuđa).

Mlinovi u Švici više se ne koriste (danas su ulomci i ruševine), a drveni proizvodi Kuterevaca u domaćinstvu su zamijenjeni metalnim i plastičnim posuđem. Ipak, zanimljivo je kako kazivači iz Krasna, koji su bili korisnici proizvoda i usluga što su ih do sedamdesetih godina intenzivno nudili lokaliteti Kuterevo i Švica, i danas ističu te proizvode i usluge kao istaknute lokalne specifičnosti Kutereva (drvenarija) i Švice (mlinovi).

Gospodarske specifičnosti kao označitelji lokalne identifikacije

Jasna Čapo Žmegač u dijelu etnološkog pregleda *Hrvatska etnografija, Svagdan i blagdan hrvatskog puka* govori o selu kao maloj povezanoj socijalnoj zajednici unutar koje se ostvaruje najveći broj društvenih i životnih potreba: "selo (je) za svoje stanovnike predstavljalo temeljni društveni prostor, prostor

⁵⁴ Nena Vukelić iz Krivog Puta: *Sve su to zanati koji umiru, al još uvijek se nađe ljudi koji prave bačvice pa one bukarice, stoličice pa grablje, vile, alat, oruđa, al danas se sve to više manje; Marija Devčić iz Krasna: Da oni to i danas imaju koji rade. I stoličica koju ja imam, to nije staro kupljeno, tu nema ni pred šest godina da sam ja to kupila. Tu su donijeli. Baš ću se sad ja sjetit kol'ko je koštala. Dvjesto kuna, ne znam, nije puno koštala i to znam da je muž naručio bio.*

⁵⁵ Manjan iz Krasna: *Da, da, za Antunovo, je, kako ne, da, bili su tako sitni štandovi, bilo je tog voća, trešanja, kosa, kosišta, pa tobolce, kandžijice, donosili su to, recimo ove stvari prije su iz Kutareva donášali na taj dan.*

⁵⁶ Nena Vukelić iz Krivog Puta: *Kad su zborovi, Majka Božja, onda dođu svi, iz Slavonije, Istre, Pule, od svakuda; Ante Prpić Rus iz Rusine Drage: Kad je kakvi svetac, Gospa Snježna, onda su dolazili i donosili.*

unutar kojega se uspostavljao najveći broj kontakata pojedinaca i obitelji i unutar kojega su ljudi provodili veći dio života."⁵⁷ Među komunikacijama koje su prelazile granice sela bili su, kako uočava J. Čapo Žmegač, "gospodarski kontakti s drugim seoskim ili gradskim zajednicama", primjerice, sajmovi i odlazak na sezonski rad.⁵⁸ Autorica uočava važnost trgovine u okviru šireg područja više zajednica, kao privilegiranog mjesta "susreta s drugim seoskim i gradskim zajednicama", bez zapreka kulturnih, društvenih, vjerskih ili etničkih razlika.⁵⁹ Između stanovništva Krasna i stanovništva Kutereva i Švice nije postojala dvosmjerna trgovinska razmjena dobara, ali je postojala intenzivna jednosmjerna potražnja proizvoda i usluga od Krasnara za proizvodima i uslugama koje su pružali Kuterevci i Švičani. Gospodarska komuniciranja bila su, radi namirivanja potreba u domaćinstvu razlozima susreta i doticaja različitih lokalnih zajednica.

J. Čapo Žmegač identitet shvaća kao stalno promjenljivi proces te u skladu s tim preferira pojam *identifikacije* umjesto pojma *identiteta*.⁶⁰ Slažući se s uporabom pojma *identifikacija*, u ovom sam ga radu koristila u značenju samoodređivanja (na temelju *objektivnih* i *subjektivnih* čimbenika)⁶¹ vlastite lokalne zajednice kao *različite* od susjedne lokalne zajednice. Specifičnosti jedne lokalne zajednice ujedno su označitelji različitosti spram druge zajednice.

Zbog nedostatka proizvoda i usluga unutar vlastite lokalne zajednice, Krasnari su komunicirali sa drugom obližnjom lokalnom zajednicom - Švičanima. Potrebu za drvenim proizvodima Krasnari su namirivali od Kuterevaca, koji su tijekom prve i dijela druge polovice 20. stoljeća također prodavali izlaskom iz svojega mjesta u druge lokalne zajednice, primjerice, u Krasno.

Prema kazivanjima u svakom od triju mjesta (Krasnu, Švici i Kuterevu), stanovnici pojedinih mjesta za *Druge* koriste različite nazive kojima se određuje neslična lokalna pripadnost: u Krasnu Švičane nazivaju *Podgorcima*; u Švici Krasnare *Bunjevcima*; Kuterevce u Švici nazivaju *Kranjcima*; Kuterevci Krasnare *Bunjevcima*, a Švičane *Podgorcima*.⁶²

⁵⁷ J. ČAPO ŽMEGAČ 1998:280.

⁵⁸ J. ČAPO ŽMEGAČ 1998:280.

⁵⁹ J. ČAPO ŽMEGAČ 1998:280.

⁶⁰ Primjerice u radu *Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom*, *Etnološka tribina* 20, Zagreb, 1997, 69-82., autorica koristi termin *identifikacija* u gore navedenom značenju.

⁶¹ Vidi: J. ČAPO ŽMEGAČ, 1997, 71-77.

⁶² Svi kazivači su rekli kako ti nazivi nemaju pogrdno značenje.

Sl. 2. Kazivači Joso Grgić i Ive Samardžija *Mačak* iz Krasna u kući Ive Samaržije *Mačka*. Joso Grgić sjedi na stolici koju su izradili Kuterevci. Stolica je kupljena u Krasnom od putujućih Kuterevaca početkom osamdesetih godina 20. stoljeća, snimila Tihana Rubić, listopad 2004.

Na pitanje što ih čini drugačijima, svi su kazivači u prvom redu spomenuli specifičnost zanimanja i usluga što ih nude obližnja mjesta.⁶³ Kuterevo – *drvenarija*, Švica – mlin. Isticanje gospodarskih specifičnosti jednog mjesta smatram zanimljivim naročito zato što danas nema intenzivnih prodaja i usluga od smjera Kutereva prema Krasnu, a mljevenje žita u Švici je preusmjerenjem toka rijeke Gacke potpuno prestalo. Te su gospodarske veze intenzivno postojale do druge polovice 20. stoljeća (najdalje iznimno do sedamdesetih godina 20. stoljeća). U Švici su vodeni mlinovi nastali na rijeci Gackoj, a gradnjom hidrocentrale u Sv. Jurju, preusmjeren je tok Gacke pa su mlinovi u Švici ostali bez vodenog pogona. Tijekom sedamdesetih godina slabi i proizvodna dinamika kuterevskih majstora, jer slabi potražnja. Drveno posuđe sve više biva zamijenjeno metalnim, a u novije vrijeme, plastičnim (danas je takvo posuđe moguće kupiti na sajmu u Otočcu). Proizvodnja Kuterevaca nakon 70-ih godina postupno sve je više (isključivo ili gotovo isključivo) orijentirana na Dalmaciju kamo se na prodaju voze drvene bačve za vino.⁶⁴ Pored toga, za obližnje Krasno danas se proizvode tek drvene stoličice ili suveniri.

Nevena Škrbić Alempijević, primjerice, u svom radu *Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta* (2003) u odlomku *Način privređivanja kao čimbenik identifikacije* ističe kako je osnovna privredna grana primorsko-bunjevačke ekonomije bilo stočarstvo "koje je uvjetovalo način života ove zajednice"⁶⁵ te bilo jednom "od glavnih odrednica po kojima su bunjevačko stanovništvo prepoznavali pripadnici susjednih zajednica, a u prvom redu građani Senja".⁶⁶ Glavni element lokalne diferencijacije, zabilježen prilikom istraživanja na području Krasna, u Kuterevu i Švici, jest specifičnost zanimanja (i proizvoda i usluga) kojim se lokalno stanovništvo određenog mjesta bavi, dakle, na spomen Švice kazivači u Krasnu spominju prvenstveno mlinove i mljevenje žita, kao lokalnu specifičnost tog lokaliteta.

Na spomen Kuterevaca podjednako na području Krivog Puta, kao i Krasna, kazivači prvenstveno govore o *drvenariji*, drvenim proizvodima koje su Kuterevci izrađivali.⁶⁷ Ivan Tomaić *Šoša Kovač* iz Krasna, primjerice, ističe *da*

⁶³ J. ČAPO ŽMEGAČ, 1997, 74.

⁶⁴ Milan Malčić iz Kutereva.

⁶⁵ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 435.

⁶⁶ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 435.

⁶⁷ Jozo Grčić iz Krasna: *Isto su (Kuterevci) k'o i mi. (Krasnari). Slično su živjeli. Samo su ljudi malo življi ljudi bili, oni su pravili one drvene badnje, bačve, pa su pravili ove stolice, kutarevske stolice. Ja sam kupio stolice, već ima tome dvajst godina. To su kutarevske stolice, onda bačve za vino i tako.*

su oni (Kuterevci) u tome nadareni. Marko Miškulin *Manjan* iz Krasna pojašnjava: *Kuterevci su imali svoju tradiciju, svoje bačvice, kablice, od drva, i od toga su oni dobro živjeli.* Ive Samardžija *Mačak* iz Krasna uspoređuje: *Kuterevci su uvijek bili za snać se bolje nego mi (Bunjevci Krasnari). Oni su svi bili vrijedni, oni su drveni majstori.*

Kuterevci nisu Bunjevci! Kuterevci su, razumiš, porijeklom Slovenci

Prilikom prethodnog istraživanja, na području općine Krivi Put (2004), zabilježen je prvi put zanimljiv podatak od kazivača Prpić Rudolfa *Švorca* iz Senja: *Pazi, Kuterevci nisu Bunjevci! Kuterevci su, razumiš, porijeklom Slovenci.* Taj iskaz potaknuo je daljnje propitivanje o podrijetlu Kuterevaca (*Kranjaca*) prilikom terenskog istraživanja na području Krasna, promatrajući kazivačev iskaz kao refleksiju lokalne diferencijacije, koja prema nekoj neodređenoj spoznaji, možebitno počiva na etničkoj različitosti.

Svi kazivači, prilikom sljedećeg terenskog istraživanja obavljenog u Krasnom (2005.), su potvrdno odgovorili na pitanje o "slovenskom podrijetlu" Kuterevaca, ali nisu ga znali detaljnije objasniti. Primjerice, kazivačica Jerković iz Švice "slovensko podrijetlo" Kuterevaca objašnjava riječima: *Kuterevci, oni i govore slovenski, oni i sada divaniju...*, na što je unuka, Jadranka Jerković, nadodala: *Imaju drugačije narječje, sasvim drugačije, nisu čakavci uopće... Zbog, prezimena, imaju sasvim različito od nas, to su Špločić, Bukovac, Malčić...* Marija Jerković u razgovoru je Kuterevce nazvala *Kranjcima*. No, zanimljivo je da je stanovnike sela Ponori nazvala *pravoslavcima, Vlasima* te istaknula kako oni Švičane nazivaju – *Kranjcima*.⁶⁸ Dakle, na istom području postoji i ta etnička razina diferencijacije. Od etnički *istih*, kazivača *Bunjevaca*⁶⁹ u Krasnu, Švičani su bili nazivani *Podgorcima*, čime se nastojala istaći diferencijacija na lokalnoj razini.

Milan Malčić iz Kutereva također je potvrdio da su Kuterevci podrijetlom iz Slovenije, no, nije znao tu tvrdnju precizirati, rekavši kako, po očevim pričama, zna da je djed doselio u Kuterevo, iskrčio dio šume i tu sagradio kuću, no, ne zna precizirati odakle je i kada djed došao.

Pitanja doseljavanja i podrijetla Kuterevaca i stanovništva šireg područja opsežna su tema koja zahtijeva interdisciplinarno usmjereno istraživanje, na

⁶⁸ Kako ti, kako ste spomenuli, *Vlasi, pravoslavci* iz Ponora zovu vas Švičane? *Kranjci*. Zašto? *Zato kaj mi njih Vlasi, a oni nas Kranjci*. Vi u Švici ste *Kranjci* ili su to ljudi i iz drugih mjesta? *Ne, ne, tko god je hrvatska nacionalnost.*

⁶⁹ Svi ispitani kazivači u Krasnu sami su sebe odredili *Bunjevcima*. Taj su podatak navodili sami u razgovoru ili bi potvrdno odgovorili na postavljeno pitanje o tome jesu li *Bunjevci*.

temelju povijesnih, lingvističkih, etnoloških i arhivskih podataka. Za potrebe ovog rada ograničila sam se na kazivanja zabilježena od kazivača u Krasnu, Kuterevu i Švici, pri čemu se nastojalo doznati kako lokalno stanovništvo u svakodnevnom diskursu određuje pripadnike druge obližnje lokalne zajednice i na temelju kojih kriterija.

Bez obzira na *objektiviziranja* podrijetla Kuterevaca, već na prvoj razini zanimljivo je uočiti da sami kazivači Bunjevci⁷⁰ iz područja Krivog Puta i Krasna poimaju Kuterevce kao *drugačije*, ističući prije svega specifičnosti njihova zanimanja, ali i neodređene spoznaje o *drugačijem* podrijetlu, te lokalne razlike u govoru.⁷¹ Kazivačica Jadranka Jerković iz Švice pojašnjava: *Da, oni (Kuterevci) ne zovu bačve, za njih su bačve drugo što za nas, u njih su kace ono u što se stavlja šta ja znam zelje i to, a bačve su nešto drugo, bačve su za vino.* Tu je istaknuta jasna diferencijacija *Mi – Oni*, na temelju govornih i kulturnih različitosti.

Svi su kazivači u Krasnu, Kuterevu i Švici, u nastavku svojih kazivanja "o podrijetlu Kuterevaca" nastavljali ponovno isticati vrste drvenih proizvoda *po kojima su Kuterevci poznati*.⁷²

Kazivanja o "slovenskom podrijetlu" potaknula su istraživačku znatiželju, no u literaturi nije nađena potvrda ovim kazivanjima. Jedan od podataka o području iz kojega su današnji Kuterevci doselili u Kuterevo naveden je u monografiji Jure Grčevića *Kompolje* (2000), u kojoj se navodi sljedeće: "Kuterevo leži pravo na jugu ispod Kralj vrha u Kompolju u zračnoj liniji 8 kilometara. Kuterevci i Kosinjani (Kosinj Donji) doselili su se u ove krajeve iz Gorskog kotara pred 250 godina i prvi opkoljeni planinama (...), a drugi zavučeni u srednjem Velebitu u krajnji rub Ličkog polja, uspjeli su da do danas sačuvaju narječje, idiom čakavštine koji je u Gorskom kotaru pokajkavčen".⁷³ Grčević ovdje ne navodi izvor, a nema ni spomena o ranijem doseljavanju iz Slovenije.⁷⁴

⁷⁰ I u Krivom Putu i u Krasnu kazivači su bili upitani u razgovoru za podatak o tome kako sami sebe određuju, i svi su za sebe rekli da su Bunjevci. Primjerice, Ivan Tomaić *Šoša Kovač* iz Krasna je rekao: *Krivi Put su isto Bunjevci. Onda tud, Primorci, kod Oltara, to nas broje Bunjevce, iz Hercegovine! Hercegovci, naši su stari Hercegovci naselili dole u Primorje, a iz Primorja vamo u Krasno.*

⁷¹ Prpić Rudolf *Švorac* iz Senja, Jozo Grgić iz Krasna, Ive Samaržija *Mačak* iz Krasna, Marko Miškulin *Manjan* iz Krasna, Ive Tomaić *Šoša* iz Krasna.

⁷² Jozo Grgić iz Krasna.

⁷³ J. GRČEVIĆ, 2000, 70.

⁷⁴ No, s obzirom na kazivanja, podatak bi trebalo dodatno istražiti. Kod kazivača nema konkretnijih spoznaja o mjestima iz kojih su Kuterevci doselili, dakle, ako i je riječ o nekadašnjem doseljavanju iz tog područja, ona su morala biti prije više stoljeća, te je

Prema Stjepanu Pavičiću (1962) "najjače trgovište na tom području bio je varoš Otočac, koji se razvio na ravnici s jedne i s druge strane Gacke. Iz njega su dobre ceste vodile u Sinac, Vrhovinu, Dabar i preko Brloga na Senj i Brinje."⁷⁵ Taj se podatak odnosi na vrijeme prije turskih osvajanja, a pod napadima Turaka, prema Pavičiću, raseljena su mjesta "(...) Kosinj i cijela dolina Like, a isto tako i Kuterevo i Krasno."⁷⁶ Pavičić nadalje navodi podatak iz vremena nakon turskih pohoda tim područjima: "Na bivšem turskom području prostiralo se veliko zemljište koje su bili napustili i muslimani i srpski naseljenici. Ono je počinjalo južno od Krasna i Kutereva i južno od potoka Gacke i Vrhovine (...)." ⁷⁷ Pavičić spominje *gornjopokupsku struju* doseljavanja, kao onu "što je nastanila Kompolje i Kuterevo"⁷⁸ te nastavlja: "Jugozapadno od Otočca i južno od Švica (sic.) iza kose nalaze se plodna polja Kuterevo, Lipovlje, Tisovac i Crno Jezero, opkoljena šumovitim kosama i brdima. Turska granica tekla je upravo južno otuda Velikom kosom iznad Donjega Kosinja. Zbog te blizine državnoj međi ta polja i nisu bila nastanjena dok su Turci držali kosinjsko područje. Novo stanovništvo dobila su (sic!), jamačno, 1689. kada i Gornji Kosinj, jer su oba ta naselja došla jednom strujom iz gornjega Pokuplja."⁷⁹ Zatim, zanimljivo je usporediti podatke o naseljavanju Krasna i različitomu podrijetlu doseljenoga stanovništva Kutereva i Krasna, koje Pavičić dalje navodi: "Jugozapadno od Kutereva, (...), nalazi se Krasno (...). Kad je turska granica prolazila sjeverno od Kosinja, to plodno polje nije bilo nastanjeno kao ni susjedno Kuterevo. Neko vrijeme prije turskog raspa jamačno su tu već držali svoje pastirske naslone susjedni Bunjevci, osobito oni od Oltara. To se vidi i otuda što Krajina nije na to zemljište, susjedno Kuterevu i Kosinju, dovela naseljenike iz gornjega Pokuplja, nego su ga naselili Bunjevci."⁸⁰ Pavičić navodi doseljavanje Gorana kao prvih stanovnika "koji su odmah poslije turskog raspa počeli ulaziti na zemljište s južne strane Gvozda (...) kao cjelina naselili Donji i Gornji Kosinj, Kuterevo, Kaluđerovac, Mušaluk, Brušane, Kompolje, Dubravu kod Brloga i Čanak, a većim dijelom i Ribnik, Bilaj, Budak, Osik i Švicu." Zanimljiv je Pavičićev podatak o tomu da su Gorani naseljavali i Švicu. Kod kazivača nije bilo iskaza koji bi označili osjećaj i spoznaju o bilo

pretpostavka da se zbog toga mogla izgubiti konkretnija spoznaja o slovenskom podrijetlu. Osim toga, vjerojatno bi, na precizniji i jednostavniji način, lingvistička istraživanja mogla pojasniti točnost iskaza o tome jesu li Kuterevci nekadašnji doseljenici iz Slovenije, ili kajkavski elementi u govoru tek podsjećaju kazivače na slovenski jezik.

⁷⁵ S. PAVIČIĆ, 1962, 98.

⁷⁶ S. PAVIČIĆ, 1962, 124.

⁷⁷ S. PAVIČIĆ, 1962, 167.

⁷⁸ S. PAVIČIĆ, 1962, 181.

⁷⁹ S. PAVIČIĆ, 1962, 184.

⁸⁰ S. PAVIČIĆ, 1962, 185.

kakvom zajedničkom pravcu doseljavanja. Kazivačica iz Švice navela je Kutarevce kao *Kranjce* i nije spomenula nikakvu možebitnu *istost* Švičana i Kutarevaca. No, nije isključeno da se Grčevićev podatak, kako je i navedeno, odnosi na jedan dio Švice, te da bi se daljnjim terenskim istraživanjem, među današnjim stanovništvom Švice, pronašlo kazivača koji bi imali (određene ili neodređene) spoznaje o sličnomu ili istomu ishodišnom mjestu doseljavanja Švičana i Kuterevaca. Kako je ranije navedeno, *pravoslavno*, srpsko stanovništvo lokaliteta Ponori Švičane naziva *Kranjcima*, što je također navela kazivačica u Švici, s pretpostavkom kako se taj naziv koristi u značenju međusobnog diferenciranja dvaju etničkih pripadnosti, pa bi daljnjim terenskim istraživanjem trebalo utvrditi u kojim se sve značenjima naziv *Kranjci* koristi za Švičane i Kutarevce, te od kojih sve drugih obližnjih etničkih i/ili lokalnih skupina.

Zanimljivo je kazivanje jednog od kazivača iz Krasna⁸¹ kao izdvojeni primjer identifikacije stanovnika iz Krasna s Kuterevcima kao nacionalno i etnički *istima*: *Bunjevci, to smo mi svi..., mi Krasnari smo Bunjevci, a oni, u Ponorima na primjer, nisu. Oni su Srbi, pravi Srbi...* (Na pitanje ima li *trajbara* u Krasnu - ljudi kojima je posao bio goniti stoku pretežno sa sajмова na neko odredište): *E to malo tu toga ima..., ima u Ponorima, tamo ponire rijeka Gacka i izvire doli u Sv. Jurju, na hidrocentrali. Onda ti Ponorani, oni kupuju blago. Dođe ovde kupi kravetinu, goni u Otočac, proda, zaradi novaca i onda kad je zaratilo, ovaj rat, oni su tili nas pobit, Hrvate, bili su se već naoružali, onda saznala vojska hrvatska, domovinskog rata da, kako su se oni pripravili za napast nas Krasnare i Kuterevce. Onda su im oduzeli to oružje i morali su se prijavljivat u Otočcu u komandu.* Ovo kazivanje je izdvojeni primjer (među ostalim kazivanjima u kojima se može iščitati simboličko identifikacijsko razgraničavanje na lokalnoj razini kao najistaknutijoj razini identifikacije), koji odražava snažnu simboličku homogenizaciju na razini nacionalnog/etničkog identiteta. No, taj se osjećaj simboličke i zamišljene *istosti* ne reflektira u kontekstu svakodnevnih, mirnodopskih događanja, već se odnosi na izvanredni, ratni kontekst. Sociolog Eugen Pusić, primjerice, naglasio je (1989) kako se izražavanje razine nacionalne identifikacije uvijek veže uz odgovarajući *pokretač*: "nacionalna identifikacija nije stalno prisutna u svijesti ljudi, nego se pokazuje samo kraj odgovarajućeg izazova".⁸² U ovom slučaju Krasnari i Kutarevci spomenuti su kao *jedni, isti*, Hrvati (*mi – Krasnari i Kutarevci*), naspram Srba (*oni u Ponorima*).

⁸¹ Radi osjetljivosti navedenog kazivanja koje se odnosi na individualno vrednovanje recentnih ratnih zbivanja početkom 1990-ih godina, prema vlastitoj odluci, ne navodim na ovome mjestu ime kazivača.

⁸² E. PUSIĆ, 1989, 40.

Svi ostali kazivači ističu različitost Krasnara i Kuterevaca (s obzirom na, prije svega, specifičnost zanimanja, a zatim podrijetlo i različitosti u govoru).⁸³

Zaključak

Terenskim istraživanjem u Krasnu, Kuterevu i Švici (2005), uključujući prethodno istraživanje na području Krivog Puta (2004), utvrđena je specifičnost proizvoda i usluga što su ih Kuterevo i Švica intenzivno nudili do prije tridesetak godina, a oni se od stanovništva bližeg drugog lokaliteta (Krasno) doživljavaju kao temeljni označitelj razdvajanja na simboličkoj razini *Mi-Oni*, Krasnara prema Kuterevcima i Švičanima, Kuterevaca prema Švičanima te Švičana prema Kuterevcima.⁸⁴ Lokalna identifikacija jedne lokalne zajednice spram druge izgrađena je na temelju gospodarskih specifičnosti (*onim čime se Oni bave*).

Prema kazivanju kazivača Krivog Puta, Krasna, Kutereva i Švice, utvrđena je robno-uslužna povezanost Krasnara s Kuterevcima i Švičanima, povezanost koja je bila intenzivna do sedamdesetih godina 20. stoljeća, do kada su se u zadnja dva lokaliteta nudili specifični proizvodi i usluge (Švica - mlin, Kuterevo - *drvenarija*). Specifičnosti lokalnih zanimanja razmatrani su kao označitelji lokalnih različitosti stanovnika Krasna, Kutereva i Švice. Specifičnost lokalnih aktivnosti te potreba drugih lokalnih zajednica za njima razlog su fizičkog doticaja lokalnih zajednica, ali i označitelj simboličkog razdvajanja i lokalne identifikacije *Mi - Oni*. Na spomen Kuterevaca kazivači – na području Krivog Puta, Krasna i Švice – prvenstveno govore o *drvenariji*, drvenim proizvodima koje su Kuterevci izrađivali. Na spomen Švice, kazivači u Krasnu spominju prvenstveno mlinove kamo se išlo samljeti žito, kao lokalnu specifičnost tog lokaliteta.

Krasnari su bili potrošači proizvoda i usluga što su ih nudili Kuterevo i Švica. Opskrba onim proizvodima kojih u okviru lokalne zajednice nedostaje, predstavljala je, zbog nedostatka proizvoda i usluga unutar vlastite lokalne zajednice, doticaj *Bunjevaca* iz Krasna sa drugim lokalnim zajednicama (Kuterevci - *Kranjci*, Švičani - *Podgorci*).

Iako se mlinovi u Švici već tridesetak godina ne koriste, zbog preusmjerenja toka Gacke i gradnje hidrocentrale u Sv. Jurju, a, isto tako, intenzitet uporabe i prodaje kuterevačkih drvenih proizvoda u domaćinstvu slabi, kazivači iz Krasna, kao nekadašnji intenzivni potrošači proizvoda i usluga, i danas ističu drvenariju i mlinove kao istaknute lokalne specifičnosti

⁸³ Etnološka istraživanja u kombinaciji s lingvističkim istraživanjima u budućnosti bi dala znatan doprinos preciznijem navođenju govornih i jezičnih razlika između navedenih susjednih dvaju lokaliteta.

⁸⁴ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 425-444.

Kutereva i Švice. Time specifičnost lokalnih gospodarskih aktivnosti, kojih u okolnim lokalitetima nedostaje, jest prvotni označitelj međusobnih lokalnih različitosti i lokalne identifikacije.

Kazivači

S područja Krasna, Švice i Kutereva, ispitani prilikom istraživanja 2005. godine:

Švica

Marija Jerković, rođ. Dasović, 1928. godine u Švici, živi u Švici.

Jadranka Jerković, rođ. 1981. u Švici, živi u Švici.

Krasno

Ivan Tomaić *Šoša Kovač*, rođ. 1927. godine u Šošćima, Krasno,

Marko Miškulin *Manjan*, rođ. 1931. godine u Krasnu, živi u Krasnu.

Jozo Grgić, rođ. 1925. godine u Travniku, 1954. godine doselio u Krasno, živi u Krasnu.

Ive Samaržija *Mačak*, rođ. 1956. godine u Krasnu, živi u Krasnu.

Zora Vukelić, rođ. Tomaić, 1951. godine u Krasnu, živi u Krasnu.

Marija Devčić, rođ. Vukelić, 1937. godine u Krasnu, živi u Krasnu.

Kuterevo

Milan Malčić, rođ. u Kuterevu, živi u Kuterevu.

U tekstu češće spominjani kazivači ispitani prilikom prethodnog istraživanja na području Krivog Puta 2004. godine:

Senj:

Rudolf Prpić *Švorac*, rođ. 1924. godine u Podbilu, živi u Senju.

Mladen Prpić *Brada*, rođen 1955. god. u Krivom Putu, živi u Senju.

Francikovac (općina Krivi Put):

Marija Prpić *Nikolčina*, rođ. Tomljanović, 1933. godine u Vrataruši, živi u Francikovcu.

Pere Prpić, rođen 1930. godine u Francikovcu, živi u Francikovcu.

Literatura

Jasna ČAPO ŽMEGAČ, Seoski prostor kao osnovni prostor društvenosti, iz: *Hrvatska etnografija, Svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998, 271-284.

Jasna ČAPO ŽMEGAČ, Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom, *Etnološka tribina*, 20, Zagreb, 1997, 69-82.

Milana ČERNELIĆ, Istraživanje tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik* 30, Senj, 2003, 407-424.

Jure GRČEVIĆ, *Kompolje, Narodni život i običaji*, Kompolje, 2000, 69-71; 100-103; 170-176.

Rikard, PAVELIĆ, *Bunjevci*, Zagreb, 1973.

Stjepan PAVIČIĆ, *Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1962.

Eugen PUSIĆ, *Identitet-diverzitet-kapacitet, Erasmus 11*, Zagreb, 1995, 2-10.

Tihana RUBIĆ, *Sajmovi i trgovina, Senjski zbornik*, 31, Senj, 2004, 287-324.

Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, *Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta, Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 425-444.

DIE WIRTSCHAFTLICHEN VERBINDUNGEN DER BEWOHNER VON KRASNO MIT DEN BEWOHNERN VON KUTEREVO UND ŠVICA

Zusammenfassung

In der Arbeit werden zwei wichtige wirtschaftlichen Aktivitäten betrachtet, als Beispiel der Handels- und Kommunikationsverbindungen auf dem Gebiet von Krasno: Versorgung der Bunjevci aus Krasno mit bestimmten Erzeugnissen und Leistungen aus den Orten Švica und Kuterevo. Die Angaben beziehen sich auf den Zeitraum zwischen den zwanzigen und siebzigen Jahren des 20. Jahrhunderts. Danach hört die Handelskommunikation auf, als Segment eines ständigen, *täglichen* Bedürfnisses der Bewohner von Krasno mit den zwei angeführten Orten. Diese angeführte wirtschaftliche Kommunikation verlief sich nur in einer Richtung. Die Bewohner von Krasno waren Käufer, Konsumenten von Produkten und Leistungen, die von Švica und Kuterevo angeboten wurden. Die Versorgung mit diesen Produkten, die im Rahmen der Lokalgemeinschaft fehlten, ist ein wichtiges Segment, nicht nur des alltäglichen Lebens, sondern auch von den Identifikationsprozessen in der Kommunikation mit *Anderen* (ausgehend aus eigener Lokalgemeinschaft). Aufgrund der Besonderheit der Produkte und Dienstleistungen, die Kuterevo und Švica bieten (Kuterevo-Holzwaren, Švica-Getreidemahlen in den Mühlen) halten die Bewohner von Krasno, Kuterevo und Švica als lokal verschiedenlich, hervorhebend die angeführte Besonderheit als Element der gegenseitigen symbolischen Trennung.

ECONOMIC RELATIONSHIP BETWEEN THE PEOPLE FROM KRASNO AND KUTAREVO AND ŠVICA

Summary

In the article the author observed two significant economical activities as an example of trade communications in the area of Krasno: the provision of Bunjevci from Krasno with certain products and services from Švica and Kutarevo. The data is related to the period from 1920-1970. The trade communication of the people from Krasno as a segment of continued provision on daily basis disappeared. The mentioned economy communications was only one way. The people from Krasno were buyers, the users of the products and services offered by the people of Kutarevo and Švica. The provision of the products, which a local community is lacking, is an important segment of daily life and of identification processes in communication with the 'Others' (getting out from one's own local community). The people from Krasno, Kutarevo and Švica on their local level can be perceived as different amongst themselves when we take into consideration the specific products and services which were offered in Kutarevo and Švica (Kutarevo – wooden products, Švica – milled grain). This can be emphasised as a symbolic difference amongst themselves.